

L'AVALUACIÓ DE LA MORAL A LES ESCOLES CATALANES ABANS DE LA GUERRA CIVIL¹

MÒNICA BALLTONDRE;¹ ANNETTE MÛLBERGER²

¹ FACULTAT DE PSICOLOGIA. UNIVERSITAT AUTÒNOMA DE BARCELONA.

² GEHIC. UNIVERSITAT AUTÒNOMA DE BARCELONA.

Paraules clau: *mesures, Mira, renovació pedagògica, pedagogia social, Escola Catalana, dècada de 1920*

Moral testing in Catalan schools before the Spanish Civil War

Summary: *The paper deals with the psychological measurement of children's morality at the beginnings of the twentieth century in Catalonia (Spain). At a time when the new pedagogy was expected to be based on experimental psychology, morality was also considered an appropriate research topic. Prior to the Civil War, while ideological conflicts and social struggles were taking place in Spain, moral education was considered a key issue. The promotion of civic values was an important concern to the political parties and the Catalan government. The second part of the paper is devoted to the work of Emili Mira i López, a psychiatrist that applied moral tests to adults and children. Mira did some adaptations of foreign tests and created his own instruments with which the «moral reactions» are studied.*

Key words: *tests, Mira, new school, social pedagogy, child morality, child movement, Twenties*

El context escolar, l'ensenyament de la moral i el paper de la psicologia

La nova pedagogia que s'estengué per Europa i els EUA des de finals del segle XIX, sorgia de les noves necessitats d'una societat industrialitzada, urbana i amb afany democràtic. Volia fonamentar el procés educatiu sobre bases positivistes i experi-

1. Aquesta comunicació ha rebut suport per part del projecte concedit pel Ministerio de Ciencia e Innovación (MICIIN, HAR2009-11342).

mentals, i alhora manllevar de mans de l'Església el camp de l'educació (González-Agapito *et al.*, 2002). A Catalunya aquesta renovació pedagògica fou impulsada des de les institucions de govern: des de la Mancomunitat de Prat de la Riba es defensava la renovació com un projecte per evitar els conflictes revolucionaris o l'expansió de propostes populistes com les de Lerroux (González-Agapito *et al.*, 2002). Així mateix, el Noucentisme defensava els ideals de civilitat, harmonia i progrés, emmirallant-se en la burgesia europea, i atribuïa a la manca de sentit social el tret que ens feia inferiors i menys civilitzats que d'altres societats (González-Agapito *et al.*, 2002: 83). La qüestió educativa i com educar aquest «sentit» social fou prioritari. Calia educar per a la convivència a mesura que els conflictes ideològics de classe es feien més evidents. Els nous temps socials portaven, doncs, a definir la moralitat en termes de convivència, solidaritat, respecte i pau. Serà el moment en què es comenci a debatre a Catalunya allò fonamental per a una educació en la ciutadania. Cal assenyalar que en aquest ambient de les dècades de 1920 i 1930, fortament polititzat, totes les opcions polítiques, a banda de veure l'escola com un medi privilegiat per transmetre la seva ideologia, veien l'«educació social» com un element clau.

Nous mètodes pedagògics que s'importaren, com ara el mètode Montessori, l'ensenyança per centres d'interès de Decroly, o les tècniques de Freinet, incorporaven com a objectius de treball el foment de la socialització i es van expandir durant el període republicà (Rubiés, 1927; Andrés, 1930). Els darrers models donaven més importància a la socialització i a l'espontaneïtat i llibertat del nen que el model Montessori, més intervencionista. Si tradicionalment la literatura i la història se suposava que eren les matèries vehiculars per excel·lència de l'ensenyament moral, la nova pedagogia defensava que l'educació moral i la sentimental no podia fer-se a través dels llibres o donant lliçons morals (Montessori, 1920; Mira, 1933b). Les noves formes d'educar aquesta moral estaran basades en el foment d'una participació entre iguals que promogui l'autonomia de l'infant (experiències d'autogovern, d'elecció democràtica dels seus representats, de distribució de càrrecs, etc.) (González-Agapito, 1992). Es creen «societats infantils» o «repúbliques escolars» on es pretén que el nen visqui a l'escola una vida social de cooperació. Fins i tot s'arriben a proposar visites escolars a les presons, hospitals i cases de beneficència per tal de fomentar-los sentiments d'altruisme (Rovira de Forn, 1909: 122).

A la vegada, la pedagogia científica comporta també la introducció de la quantificació del nen a les escoles. De la medicina adreçada a l'infant i de la nova psicologia pedagògica s'esperava que poguessin contribuir a fonamentar l'educació sobre bases científiques. Els inicials registres físics, amb finalitats mèdiques, s'anirien ampliant cap a aspectes psicològics i a la dècada de 1920 s'incorporà la temptativa de mesurar les qualitats morals de l'infant. Tenim constància que en els registres antropomètrics que feien els mestres s'hi afegien consideracions d'ordre caracterològic i de tipus moral. Aquests registres van des de simples anotacions d'observacions personals i imprecises, com ara si el nen o nena era respectuós, generós, si es movia per interès o no, fins a exhaustives categoritzacions com els «rellotges morals» de les cases reformatòries del Salvador de Amurrio (Àlaba) dels caputxins (González Pérez, 2011).

D'aquesta manera, per una banda, l'interès del mestre, seguint l'ideari de la renovació pedagògica, era conèixer el nen de forma individualitzada per adaptar l'escola a les seves necessitats específiques (Llorca, 1927; Demoor, 1927). Per altra banda, la pedagogia, la medicina i la psicologia hi sumaven un interès experimental amb fins d'investigació. Pel que fa a l'àmbit de l'educació moral s'esperava també que la psicologia pogués oferir concepcions modernes i eines d'anàlisi objectives en matèria de valors. Una part de la pedagogia i de la psicologia es va dedicar a conceptualitzar de forma «objectiva» el camp de la moral, tradicionalment de domini de la teologia i la filosofia.

A grans trets, podem dir que en la psicologia de les dècades de 1920 i 1930 imperaven teories evolutives de la moral i l'afectivitat. Aquestes teories s'entenen com un producte de l'evolució psíquica infantil, i es busquen les seves suposades etapes maduratives (psicogenètiques), a les quals s'ha d'ajustar l'educació. Les marcades tendències biològiques que s'havien imposat a finals del segle XIX s'estaven començant a matisar. A la dècada de 1930 les tesis nativistes fortes sobre la moralitat infantil estaven en franca davallada i la psiquiatria i la psicologia tendien a afirmar que, si bé es podia parlar d'unes certes tendències o disposicions constitucionals biològiques cap a l'afectivitat, per exemple, o de la socialització, calia garantir l'assoliment del sentit ètic amb l'educació (Mira, 1933b; Rodríguez Lafora, 1932).

Encara que l'origen de les primeres proves objectives per intentar mesurar la moral pertanyen al camp jurídic (Pérez-Delgado & Mestre, 1995; vegeu, així mateix, Fuster, 1930), els intents més originals d'inventar i adaptar mesures per a l'avaluació moral dels escolars a Catalunya vindran de la mà d'Emili Mira, psiquiatre compromès amb tasques de recerca experimental psicològica amb finalitats aplicades, que s'hagué d'exiliar després de la Guerra Civil (Mülberger, 2010). Sobre el seu treball en matèria moral centrarem la segona part d'aquesta comunicació.

Els intents d'Emili Mira d'avaluar experimentalment la moralitat infantil

Emili Mira i López (1896-1964) se sentia vinculat als ideals de progrés social, moral i democràtic als quals fèiem referència. Congruent amb les seves idees polítiques socialistes defensava la solidaritat i la fraternitat com a valors claus per a la cohesió social (Mülberger & Jacó-Vilela, 2007). Seguint a Claparède, ell també pensava que l'educació social era fonamental. Era partidari de les experiències angleses del *self-government*, de la coeducació, i de tot allò que potenciés a les escoles un treball col·lectiu i de cooperació (Mira, 1933a). De fet, el Mira pedagog estava molt més preocupat per l'educació moral i afectiva dels infants que per la seva intel·ligència, ja que creia que l'afectivitat era tant la base dels comportaments morals com l'impuls necessari per realitzar, *de facto*, conductes intel·ligents (Mira, 1922; 1930). La traducció psíquica que féu dels seus ideals polítics, la podem rastrejar clarament en els seus treballs pedagògics, tant d'investigació, que publicà en diferents revistes mèdiques i pedagògiques de l'època, com de divulgació, en els cursos i conferències que féu a l'escola d'estiu, per exemple (Mullerat *et al.*, 1936). Mira féu servir el terme psicològic de 'sociabilitat' per capturar aquest esperit en forma d'habilitat o capacitat personal que intentaria avaluar. L'entenia com la capacitat per viure en societat de forma pacífica. Pensava que l'ésser humà no naixia sociable, sinó que només podia arribar a ser sociable un cop certes tendències primitives de reacció (egoistes) havien desaparegut (Mira, 1933b). A més, Mira va dedicar bona part de la seva carrera científica a inventar i adaptar mesures per determinar diferents característiques mentals. Des de l'Institut d'Orientació Professional es dedicaria a provar mesures per avaluar la intel·ligència, el caràcter, l'afectivitat, la moral i diferents habilitats professionals de diversos col·lectius (Vilanou, 1998).

Un dels seus primers intents d'obtenir una mesura objectiva de la moral fou incorporant preguntes a altres proves. En proves que servien per mesurar la intel·ligència, hi incloïa petites històries on el nen s'havia de decantar cap a alguna opció moral. Preguntes com: Què faries si et trobessis un moneder amb diners i una nota dient que és un regal per a qui ho trobi? (Mira, 1926b, 1931, 1933a). També va adaptar, i en alguns casos inventar, proves específiques basades en el principi d'escollir entre diferents accions morals (Mira, 1926a, 1933a). Ell i el seu equip van passar les proves a delinqüents, malalts mentals i professionals de diferents àmbits, i també a nens escolaritzats. Així que,

mentre 578 matrimonis van passar el «test de la infidelitat conjugal» (creació seva, havent d'ordenar de més a menys reprovables una sèrie d'accions davant la descoberta d'una infidelitat), els infants havien de jutjar de més a menys dolentes les accions que el «petit Joanet» feia per apropiari-se d'un llaips que no era seu (Mira, 1933b, 1945).

La darrera prova, que inicià l'any 1929 a Ohio, fou passada a 1.587 nens i nenes nord-americans de 6 a 14 anys i a 876 escolars barcelonins d'entre 5 i 15 anys. Va trobar una variabilitat tan gran de respostes que no va poder establir cap patró (Mira, 1933b, 1945).

Però Mira tenia la sospita que els tests verbals potser no reflectien el comportament moral real. Al segon Congrés Internacional d'Orientació Professional de l'any 1921 ja va discutir sobre quina podria ser la millor manera d'avaluar l'afectivitat i la moral (I.O.P., 1922; Mira, 1926a). A mesura que les teories funcionalistes i conductistes anaven prenent força també al nostre país, Mira buscà proves que no estiguessin basades en l'informe verbal, sinó proves que poguessin avaluar el seu suposat comportament moral real.

Els tests de comportament moral que va inventar consistien a simular ambients on el nen o l'adult s'havia de comprometre a una determinada acció altruista o bé rebutjar-la. Un dels tests dels quals Mira va estar més orgullós fou el «test de la transfusió de sang»; aquest test es podia passar tant a petits com a grans (Mira, 1926a; Mira, 1929). En la versió infantil l'experimentador havia d'interrompre una classe, parlar amb el mestre i informar els escolars que acabava d'haver-hi un accident on un nen o una nena, greument ferit, necessitava una transfusió de sang per salvar la seva vida. L'experimentador deia que havia vingut amb un metge i dos assistents per a qui volgués donar sang, i que els cridarien un per un per demanar-los si estaven disposats a fer-ho i en quina quantitat, ja que se'ls especificava una quantitat màxima que suposadament podien oferir sense perill per a la seva salut. Efectivament, eren cridats a part, se'ls preguntava si donarien sang o no i per què i, en cas afirmatiu, en quina quantitat. S'anotaven també les seves reaccions emocionals. Quan totes aquestes observacions havien sigut recollides, algú havia de dir a la classe que el nen havia mort i que ja no necessitaven la sang (Mira, 1930, 1945). A banda del seu entusiasme, Mira també era conscient dels problemes ètics que tenien aquestes simulacions, però defensava que eren justificades quan els seus resultats podien suposar un benefici més gran per la humanitat (Mira, 1945).

Mirà dissenyà i passà altres versions del test que funcionaven de manera semblant (Mira, 1927). Segons Mira aquestes proves també reflectien si s'havia o no sublimat l'instint de conservació, condició *sine qua non* per a l'aparició de la conducta altruista (Mira, 1927). D'elles en faria algunes tipologies, força «psiquiatritzadores», classificant les respostes segons categories tals com: tipus esquizoïdes, paranoics, «psiconeuròtics», etc., algunes de les quals, per ell, estaven relacionades amb certa inferioritat orgànica.

Concloem que Mira mostrava una certa concepció biològica de la moral, fonamentada en reaccions emocionals que ell considerava primàries i que es presentarien evolutivament en tres etapes que es van succeint en el temps. En cada suposat estadi predominaria un estil emocional que condicionaria el tipus de moral adoptada, la conducta ètica que predomina en l'individu. Aquest plantejament pressuposa una evolució normal i biològica de la moral, on és palesa certa influència psicoanalítica i piagetiana. Segons aquest esquema, primàriament apareix una actitud defensiva davant la vida (dominada pel sentiment de la por), després una de combativa (on un es mou per la ràbia), per passar finalment a una actitud amorosa, de fusió amb la vida.

Referències bibliogràfiques

- ANDRÉS, P. (1930), «Animosa experiencia de una sociedad infantil», *Revista de Pedagogía*, **9**, (107), 301-307.
- DEMOOR, J. (1927), «El método activo. Sus bases psicológicas», *Revista de Pedagogía*, **6**, (71), 497-507.
- FUSTER, J. (1930), «Resultats obtinguts en els delinqüents amb el qüestionari emocional de Woodworth». A: DIVERSOS AUTORS, *Comunicació del IV Congrés de metges en llengua catalana*, Barcelona, 1930.
- GONZÁLEZ PÉREZ, F. (2011), «Historia y Desarrollo de la Ficha Biopsicopedagógica en los Centros para Jóvenes de la Congregación de Religiosos Terciarios Capuchinos», *Psychologia Latina*, **2**, (1), 47-108.
- GONZÁLEZ-AGAPITO, J. (1992), *L'Escola Nova Catalana. 1900-1939. Objectius, constants i problemàtica*, Vic, Eumo.
- GONZÁLEZ-AGAPITO, J.; MARQUÈS, S.; MAYORDOMO, A.; SUREDA, B. (2002), *Tradició i renovació pedagògica. 1998-1939. Història de l'educació. Catalunya, Illes Balears, País Valencià*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- I.O.P. (1922), *Segona Conferència Internacional de Psicotècnica Aplicada a l'Orientació Professional i a l'Organització Científica del Treball. Actes*, Barcelona, Publicació de l'Institut d'Orientació Professional.
- LLORCA, A. (1927), «Reflexiones sobre la vida interna en la escuela», *Revista de Pedagogía*, **6**, (69), 406-409.
- MIRA, E. (1922), «¿Qué es la inteligencia?», *Revista de Pedagogía*, **1**, (2), 56-62.
- MIRA, E. (1926a), «La exploración de la afectividad en la escuela», *Revista de Pedagogía*, **5**, (59), 481-486.
- MIRA, E. (1926b), «Pruebas para la determinación de los tipos de inteligencia en los niños», *Actualidad Médica*, **2**, (15), 225-246.
- MIRA, E. (1927), «Pruebas de la afectividad en la escuela», *Revista de Pedagogía*, **6**, (64), 183-190.
- MIRA, E. (1929), «New directions in testing affectivity». A: ANÒNIM, *Proceedings and papers of the ninth International Congress of Psychology*. Yale University, Princeton, Psychological Review Company, 313-314.
- MIRA, E. (1930), «Exploración de la afectividad», *Revista Médica de Barcelona*, **14**, (81), 222-259.
- MIRA, E. (1931), «Pruebas para el reconocimiento de la inteligencia abstracta», *Revista de Pedagogía*, **1**, (110), 49-56.
- MIRA, E. (1933a), «La nova concepció experimental de la conducta moral», *Revista de Psicologia i Pedagogia*, **1**, (3), 229-251.
- MIRA, E. (1933b), «Psicopedagogia de la sociabilitat», *Revista de Psicologia i Pedagogia*, **1**, (4), 354-368.
- MIRA, E. (1945), *Manual de psicología jurídica*, Buenos Aires, El Ateneo.
- MONTESSORI, M. (1920), «Sobre l'educació moral i religiosa», *Quaderns d'Estudi*, **45**, (12), 177-192.
- MORENO LOZANO, V.; MÜLBERGER, A.; GRAUS FERRER, A.; BALLTONDRE, M. (2012), «Cabós: A teacher as scientist. Popularizing psychological testing in the 1920s in Catalonia». A: ROCA-ROSELL, A. (ed.), *Proceedings of the 4th ICESHS (International Conference of the European Society for the History of Science)*, Barcelona, Societat Catalana d'Història de la Ciència i la Tècnica, 632-637.
- MÜLBERGER, A. (2010), «Un psicólogo abandona su mundo. El exilio de Emilio Mira y López». A: BARONA, J. (ed.), *El exilio científico republicano*, València, Universitat de València, 157-172.
- MÜLBERGER, A.; JACÓ-VILELA, A. M. (2007), «Es mejor morir de pie que vivir de rodillas: Emilio Mira y López y la revolución social», *Dynamis*, **27**, 309-332.
- MULLERAT, M.; POU, J.; AYSTA, J. M. (1936), «Una aplicació del test de Morey Otero», *Revista de Psicologia i Pedagogia*, **5**, (14-15), 219-259.
- PÉREZ-DELGADO, E.; MESTRE, V. (1995), «Aportación de Emilio Mira y López al desarrollo de la psicología moral. Estudio de sus cuestionarios de evaluación», *Revista de Historia de la Psicología*, **16**, (3-4), 53-61.
- RODRÍQUEZ LAFORA, G. (1932), «Métodos psicotécnicos aconsejables para el estudio de la personalidad», *Revista de Pedagogía*, **11**, (123), 97-108.
- ROVIRA DE FORN, F. (1909), «Valor de la introspección en la educación», *La Evolución Pedagógica*, **1**, (4), 120-125.
- RUBIÉS, A. (1927), «El método Decroly. Un curso-en-sayo en una escuela nacional», *Revista de Pedagogía*, **8**, (74), 58-65.
- VILANOU, C. (1998), *Els orígens de la psicopedagogia a Catalunya*, Barcelona, Universitat de Barcelona.